

DÜZ ONTOLOJİ KAVRAMI ETRAFINDA SPEKÜLATİF GERİLİMLER: MEILLASSOUX, HARMAN, DELANDA VE BRYANT SPECULATIVE TENSIONS AROUND THE CONCEPT OF FLAT ONTOLOGY: MEILLASSOUX, HARMAN, DELANDA, AND BRYANT

Öner GÜLER¹, Ezgi Deniz FESLİOĞLU²

Özet

Küreselleşme, liberal demokrasinin krizi ve yeni egemenlik biçimleriyle tanımlanan günümüz, salt politik ve ekonomik yapılarda değil, felsefi düşüncenin temellerinde de köklü bir dönüşüme işaret ediyor. Bu makale, çağdaş felsefede insanmerkezciliğin aşılması yönündeki tartışmalar içerisinde öne çıkan “düz ontoloji” kavramını, spekülatif realizm düşünürleri Quentin Meillassoux, Graham Harman, Manuel DeLanda ve Levi R. Bryant’ın yaklaşımları üzerinden incelemektedir. Düz ontoloji, tüm varlıkların aynı ontolojik düzlemde bulunduğu ve hiçbir varlığa ontolojik ayrıcalık tanınmaması gerektiği yönündeki temel iddiasıyla, klasik ve modern felsefenin hiyerarşik varlık anlayışına karşı önemli bir alternatif sunmaktadır. Çalışmada öncelikle kavramın tarihsel kökeni ve temel ilkeleri ortaya konmakta, ardından ele alınan dört düşünürün bu kavrama dair yorumları karşılaştırılmaktadır. Analiz, Meillassoux’nun korelasyonculuk eleştirisi, Harman’ın geri-çekilmiş nesne anlayışı, DeLanda’nın öbikleşme teorisi ve Bryant’ın nesnelerin demokrasisi kavramı çerçevesinde yürütülmektedir. Sonuç bölümünde, düz ontolojinin bir başlangıç tavrı olmaktan çıkarılarak, insan ve insan olmayan varlıkları ortak bir kavrayışla ele alacak daha kapsayıcı bir yöntemsel çerçeveye dönüştürülmesi gerektiği, bu bağlamda da bu dört yaklaşımdan en başarılı olanın DeLanda’nın öbikleşme kuramı olduğu savunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Düz ontoloji, Meillassoux, Harman, DeLanda, Bryant.

Gönderim Tarihi/Submitted	: 12.08.2025
Kabul Tarihi/Accepted	: 24.11.2025
Sorumlu Yazar/Corresponding Author	: Öner GÜLER
E-posta / E-mail	: oguler@bartin.edu.tr
Doi	: 10.47124/viraverita.1762600
Atıf / To Cite	: Güler, Ö. ve Feslioğlu E. D. (2025). Düz ontoloji kavramı etrafında spekülatif gerilimler: Meillassoux, Harman, DeLanda ve Bryant. <i>ViraVerita E- Dergi</i> , (22), 80-97. https://doi.org/10.47124/viraverita.1762600

¹ Arş. Gör. Dr., Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Mantık Anabilim Dalı, Bartın/TÜRKİYE, (ORCID: 0000-0002-5848-1412).

² Doktora Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı, İzmir/TÜRKİYE, (ORCID: 0000-0002-3149-0087).

Bu çalışma [Creative Commons Atıf-Ticari Olmayan 4.0 Uluslararası \(CC BY-NC 4.0\) lisansı](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) kapsamında yeniden kullanılabilir.

Abstract

In today's world, defined by globalization, the crisis of liberal democracy, and the emergence of new forms of sovereignty, a profound transformation is taking place not only in political and economic structures but also in the very foundations of philosophical thought. This article examines the concept of "flat ontology," which has become prominent in contemporary debates on overcoming anthropocentrism, through the perspectives of speculative realist thinkers Quentin Meillassoux, Graham Harman, Manuel DeLanda, and Levi R. Bryant. Flat ontology, with its central claim that all entities exist on the same ontological plane and that none should be granted ontological privilege, offers a significant alternative to the hierarchical understandings of being found in classical and modern philosophy. The study first outlines the historical origins and core principles of the concept, then compares how the four selected thinkers interpret it. The analysis is conducted through Meillassoux's critique of correlationism, Harman's withdrawn object theory, DeLanda's assemblage theory, and Bryant's notion of the democracy of objects. The conclusion argues that flat ontology must move beyond being merely an initial stance to become a more comprehensive methodological framework capable of addressing both human and nonhuman entities within a shared understanding, and in this regard, identifies DeLanda's assemblage theory as the most successful of the four approaches.

Keywords: Flat ontology, Meillassoux, Harman, DeLanda, Bryant.

Düz Ontoloji Kavramı Etrafında Spekülatif Gerilimler: Meillassoux, Harman, DeLanda ve Bryant

GİRİŞ

İçinde bulunduğumuz çağ, ekonomik ve siyasal yapıların yanı sıra, epistemik düzeyde de bir değişime doğru gidildiğini gösteriyor ve bu bağlamda eskinin yerini alacak “neo-” düşüncelerin art arda ortaya çıktığını gözlemliyoruz. Günümüzde nesnelerin tarihte daha önce eşine rastlanmamış bir şekilde arttığını ve artmaya da devam ettiğini, dolayısıyla bir nesneler çağına giriş yapmış olduğumuzu söyleyebiliriz (Nail, 2021, s. 1). Bunun bir uzantısı olarak düşünmenin merkezinde yer alan insan anlayışında da bir kırılma gerçekleşmektedir. Uzun süredir felsefenin ve beşerî bilimlerin temeline yerleşmiş olan hümanist söylem, artık kendi sınırlarına dayanmış durumdadır. İnsan, artık varlığı anlamlandıran ayrıcalıklı bir özne olmaktan çıkarak kendisini de diğer varlıklar arasında yer alan bir unsur, bir “şey” olarak yeniden düşünüyor. Düşüncedeki bu dönüşüm, çağdaş düşüncenin farklı alanlarında “neo-” ön ekiyle beliren yeni yönelimlerin de ortak zemini olarak okunabilir. “Neo” burada basit bir yenilik değildir; insan-merkezli hiyerarşilerin çözülmesiyle birlikte doğan ontolojik bir yeniden düzenleme anlamına gelmektedir. Düz ontoloji tam da bu bağlamda, hümanizmin krizine karşı düşüncenin yöneldiği yeni bir imkân alanını temsil eder: Varlığın, insana göre değil, varlıkların kendi düzleminde ve birbirleriyle ilişkileri içinde kavranabileceği bir zemin.

Modern felsefenin Immanuel Kant sonrası yolculuğunda merkezi bir konum elde eden özne-merkezli gelenek düşünceyi varlığı bilme koşullarına indirgemiş, nesneleri ve dolayısıyla ontolojiyi felsefi ilginin dışına itmiştir. Spekülatif realizm düşüncesi bu baskın eğilime karşı felsefenin insan-merkezci sınırlarını aşması ve nesnelerin ontolojik yapısını düşünmenin tekrar felsefenin ana konularından biri haline gelmesini savunan çağdaş bir hareket olarak ortaya çıkmıştır (Meillassoux, 2006/2020, s. 7). Yeni bir felsefe yapma tarzını öneren spekülatif realistler bunun yeni bir ontolojik kavrayış üzerinde inşa edilebileceğini düşünmektedirler. Bu bağlamda ön plana çıkan ve herhangi bir varlığa ontolojik olarak öncelik tanınmaması gerektiğini, tüm varlıkların eşit düzlemde ele alınması gerektiğini savunan “düz ontoloji” kavramı insan-merkezci düşüncenin aşılabilmesi için işlevsel bir kavram olarak dikkat çekmektedir. Düz ontoloji kavramı, bahsi geçen yeni ontolojik arayışları eskiye özlemle iç içe geçmiş, eleştiri öncesi döneme dönmeye yönelik bir çağrıdan ayıran önemli bir kavram olarak da öne çıkmaktadır. Geleneksel ontolojilere yönelmiş bu eleştiri hem benzer hatalara düşülmesini engellemek için hem de insan-merkezciliği aşmak için araç olarak kullanılabilir ve bu bağlamda önemli bir potansiyel taşımaktadır. Ancak düz ontoloji kavramı spekülatif realist düşünürler arasında bir tartışma konusu olmuş ve düşüncelerini birbirlerinden ayıran noktaları anlamak için de kullanabileceğimiz bir ayırma noktasına dönüşmüştür. Bu makale, öncelikle düz ontoloji kavramının nasıl tanımlandığına ve klasik ontolojilerden nasıl farklılaştığına odaklanacaktır. Ardından Graham Harman, Manuel

DeLanda, Levi R. Bryant ve Quentin Meillassoux gibi düşünürler tarafından nasıl yorumlandığı analiz edilecek ve bu kavramın bahsi geçen düşünürler arasındaki ayrımları nasıl belirginleştirdiği ortaya koyulacaktır.

DÜZ ONTOLOJİ

“Diğer gerçek şeylere oranla daha gerçek olan nedir?” sorusunun eşlik ettiği bir varlık hiyerarşisi fikri varlık felsefesi düşüncesinde hep var olmuştur. Bu düşünce bir varlığı diğerlerinin kaynağı veya diğerleri arasında ayrıcalıklı kılarak bir aşkınlık ya da mevcudiyet ontolojisinin yaratılmasına neden olmaktadır. Bu ayrıcalıklı varlık, Sokrates öncesi doğa filozoflarının “arkhē” düşüncesinde maddeler arasında bir madde, Orta Çağ felsefi düşüncesinde “Tanrı”, modernizmin doğuşuyla birlikte ise “insan”ın ontolojik olarak ayrıcalıklı konuma sahip olması gerektiği inancı şeklinde karşımıza çıkar. Her yeni dönem bir öncekinin ayrıcalıklı varlık anlayışını eleştirse bile benzer bir anlayışı sürdürmekten vazgeçememiş gibi görünmektedir.

Bu eleştirilerden konunun özünü kavramaya en çok yaklaşan görüşün Martin Heidegger’in “ontoteoloji” eleştirisi olduğu söylenebilir. Heidegger’e göre Batı metafiziğinin Presokratik filozoflarla başlayan ikili yapısı, Platon’un idealar doktrinine taşınmış, Aristoteles’in *prote–deutera ousia* (birincil–ikincil töz) ayrımıyla biçimlenmiş, Orta Çağ skolastik geleneğinde *essentia–existentia* ayrımına dönüşmüş ve Batı felsefe tarihi boyunca belirleyici olmuştur (Yılmaz, 2013). Heidegger’in felsefesi, ister atomlar, mükemmel formlar, *apeiron*, zihin imgeleri ya da güç olsun, bir tür varolandan hareketle diğer tüm varolanları açıklamaya çalışan ontoteoloji anlayışına yönelik bir eleştiri olarak okunabilir (Harman, 2011a, loc.1203-1231). Bu ayrıcalıklı varlık fikrinin yerine Heidegger, nesnelerin ilişkileriyle ele alınması gerektiği bir “ilintililik” (*Bedeutsamkeit*) fikri yerleştirmektedir. Heidegger’e göre biz şeylerle temelde teorik değil, pratik bir ilişki kurarız ve bu onu hocası Husserl ve diğer fenomenologlardan ayıran temel özelliştir. Pratik ilişkiler kurduğumuz bu var olanlara “araç” adını veririz ve hiçbir araç kendi başına var değildir, dahil olduğu araçlar bütünü vardır (Heidegger, 2006/2019, ss. 93-116). Heidegger (2006/2019) buna “el-altında-olan şeyler” (*Zuhandenes*) adını vermektedir ve el-altında olma hali bir ilintililik halidir yani bir şeyin başka bir şeyle ilişkili olması halidir (ss. 93-137). Bu ilintililik fikri her ne kadar ayrıcalıklı varlık düşüncesine karşı iyi bir alternatif olsa da düz ontoloji açısından başka bir dezavantaja sahiptir.

Heidegger’e göre bu ilintililik ilişkisini kuran *Dasein* yani yine ilintililik içindeki insandır. Bu da Heidegger sonrası felsefeye damga vuran bir insan merkezci yaklaşımın doğmasına neden olacaktır. Temelde Heidegger’in eleştirisinin bir sonucu olarak Kıta Avrupası düşüncesinde felsefi düşüncenin daha ziyade insanın nesne ile ilişkisini kuran deneyim, metin, söylem, göstergeler, işaretler, temsil ve anlam üzerine odaklandığını söyleyebiliriz. Jacques Derrida, Jacques Lacan, Slavoj Žižek, Michel Foucault gibi isimler Heidegger ile benzer şekilde, şeylerin yalıtık değil, ilişki halinde ele alınmaları ve dahil oldukları sistemler aracılığıyla düşünölmeleri gerektiği fikrini öne çıkarmışlardır. Fakat bu yaklaşım, felsefenin insan düşüncesine aşırı odaklanmasına ve nesneleri felsefi sorgulamanın dışında bırakmasına yol açmıştır.

Bu düşünceye karşılık günümüzde spekülatif realist düşünürler arasında alternatif bir düşünme biçiminin şekillenmekte olduğu görülmektedir. Bu düşünürler temelde nesnelere, doğaya, kültüre dair yeni ve ontoloji temelli düşüncenin geliştirilmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Bunun için insandan bağımsız gerçekliğin olduğu haliyle ele alınması, yani öncelikle bilen özne olarak insanın ayrıcalıklı konumunun aşılması gerekmektedir. Her ne kadar spekülatif realistler arasında bu konuda tam bir uzlaşa bulunmasa da modern felsefede Descartes ve Kant'ın etkisiyle insan merkezci yaklaşım, felsefede asli bir tutum haline gelmiş ve zamanla felsefenin önünü tıkayan bir düşünceye dönüşmüştür. "Düz ontoloji" (*flat ontology*) olarak adlandırılan fikir de tam bu noktada karşımıza çıkmakta ve varlıklardan herhangi biri ya da birkaçına öncelik tanımaksızın tüm varlıkları aynı düzlemde ele almak gerektiğini savunmaktadır.

Düz ontoloji kavramı ilk kez İngiliz bilim felsefecisi Roy Bhaskar tarafından kullanılmıştır. Bhaskar (2008), *A Realist Theory of Science* kitabında "düz ontoloji" kavramını sadece bir kez deneyciliğin varlıklara karşı takındığı tavrı ifade etmek için küçümseyici bir tarzda kullanmıştır (s. 57). İngiliz deneyciliğinin varlıkları bilince verili hallerine indirgediğini ve nesnelerin bundan daha fazlası olabileceğini düşünmediğini belirten Bhaskar, düzleştirmenin bu aşamada gerçekleştiğini anlatmak için bu kavramı kullanmıştır (Harman ve DeLanda, 2017, s. 85).

Ardından Manuel DeLanda *Yeni Bir Toplum Felsefesi* eserinin sadece bir yerinde düz ontoloji kavramını kullanmış ve felsefi yöntemi olan öbikleşme (*assemblage*) ontolojisinin düz olduğunu belirtmiştir. Özcülüğün taksonomik düşüncesinde cins, tür ve birey arasında ontolojik kategorik ayrımlar yapıldığını belirten DeLanda (2019) buna karşılık öbikleşmenin farklı ölçeklerde bireysel tekilliklerden meydana geldiği için düz bir ontoloji sunduğunu söylemektedir (s. 29). Sonrasında yine DeLanda'nın Gilles Deleuze ve Félix Guattari hakkındaki kitabında (*Intensive Science and Virtual Philosophy*) olumlu bir anlam kazanmıştır. Burada DeLanda düz ontoloji kavramını, farklı nesne türlerinin ayrı ontolojiler gerektirmediğine ve tüm nesneleri kapsayan tek bir ontoloji fikrine atıfta bulunmak için kullanmıştır (Harman ve DeLanda, 2017, ss. 62-63).

Kavramı bu bağlamda kullanan bir diğer isim de Graham Harman'dır. DeLanda ile yazdıkları *Rise of Realism* (2017) kitabında bunun düz ontoloji kavramının en yalın hali olduğunu ve kendisinin de farklı nesne türlerinin aynı şekilde ele alınması gerektiği düşüncesine katıldığını belirtmektedir (s. 85). Fakat Harman'ın (2017/2020a) daha sonra pek çok kez belirttiği gibi bu sadece felsefeye başlangıç için iyi bir fikirdir ve düz ontoloji denemeleri başarısızlıkla sonuçlanacaktır (s. 63).

Düz ontoloji kavramı üzerine özellikle eğilen ve kavramın ana hatlarını belirlemeye çalışan isim Levi R. Bryant'dır. Bryant *The Democracy of Objects* eserinde düz ontolojinin dört ana teze sahip olduğunu öne sürmüştür. İlk olarak düz ontoloji, bir tür varlığın diğerlerinin kökeni ve kendisinin temsili olarak ayrıcalıklı kılan herhangi bir aşkınlık veya mevcudiyet ontolojisini reddeder (Bryant, 2011, s. 245). Düz ontoloji düşüncesinin ikinci ana tezi "dünya"nın ya da "evren"in var olmadığıdır. "Dünyanın var olmadığı iddiası, tüm diğer nesneleri tek ve uyumlu bir bütün halinde bir araya getiren süper nesnenin var olmadığı iddiasıdır" (Bryant, 2011, s. 246). Gerçekte var olan yalnızca birbirinden farklı, çokluk oluşturan nesnelerdir. Düz ontoloji

düşüncesinin üçüncü ana tezi insan ile dünya arasındaki ilişkinin (özne-nesne ilişkisinin) tüm ontolojik ilişkilerin merkezi olarak ele alınmaması gerektiğine dairdir. Doğrudan Harman'ın katkısı olan bu düşünce özne-nesne ya da insan-dünya ilişkisinin diğer ilişkilere oranla ayrıcalıklı olduğu düşüncesinin reddedilmesidir (Bryant, 2011, s. 246). Dördüncü ve son olarak düz ontoloji tüm varlıkların eşit ontolojik temelde olduğunu ve yapay ya da doğal, sembolik ya da fiziksel hiçbir varlığın diğer nesnelerden ontolojik olarak daha saygın olmadığını savunmaktadır (Bryant, 2011, s. 246). Ontoloji hiçbir ayırım gözetmeksizin tüm nesneleri konu edinmelidir.

DÜZ ONTOLOJİNİN FARKLI YORUMLARI

Quentin Meillassoux: Korelasyonun Eleştirisi

Kartezyen tezi çağdaş terimlerle tekrar canlandırmak isteyen Meillassoux'a (2006/2020) göre "nesnenin matematik terimlerle formüle edilebilen tüm vehçelerini, nesnenin bizzat kendisinin bir özelliği olarak düşünmek anlamlıdır" (s. 4). Böylece temelde kökenleri René Descartes ya da John Locke'da bulunan ve onları algılayan bir insan olsun ya da olmasın nesneye ait olan özellikleri tekrar ait oldukları yere, yani nesneye iade etmek istemektedir. Descartes'a (1644/1997) göre bunlar uzunluk, genişlik, derinlik, hareket, şekil ve büyüklük yani geometrik kanıtlamanın nesnesi olabilecek tüm özelliklerdir (s. 59). Aynı zamanda duyusal olmayan bu özellikler Locke'un birincil nitelikler olarak tanımladığı şeye de karşılık gelmektedir (Locke, 1689/2013, s. 121-122). Öte yandan kökeni nesnede ama tam olarak da nesneye ait olmayan duyusal ya da ikincil nitelikler vardır. Bunlar ne tam olarak nesnede ne de onu deneyimleyen olarak bende olan "ancak ilişki olarak; yani dünya ile ben olan canlı arasındaki bir ilişki olarak vardır" (Meillassoux, 2006/2020, s. 2). Buradan hareketle Meillassoux nesnenin ikili bir yapıya sahip olduğunu savunmaktadır. Bir yanda duyusal olan, sadece öznenin dünya-ile-ilişkisinde var olan diğer yandaysa nesnenin matematikselleştirilebilir olan ve onları düşündüğümüz şekliyle nesnede olan ilişkiden bağımsız bir yanı vardır.

Modern felsefe ikincil nitelikler anlayışını sorun etmezken, birincil nitelikler meselesine ciddi itirazlar yöneltmiştir. "[Ç]ünkü düşünce "kendinde" dünya ile "bizim-için" dünya arasında karşılaştırma yapmak amacıyla kendinden dışarı çıkamaz, salt dünyaya ait olan ile varlığını bizim dünyayla ilişkimize borçlu olanı ayırt edemez" (Meillassoux, 2006/2020, s. 5). Çünkü düşündüğüm anda bile hala düşüncenin içindeyim; bu nedenle kendinde şeyden söz etmek çelişkili olur. Bir kısır döngü oluşturan bu durumu Meillassoux (2006/2020) "korelasyonel döngü" olarak adlandırır (s. 110). Kant sonrasında düşüncenin nesneye uygunluğu tarzında naif bir realizm sürdürülemeyecektir ama bu durum doğruluk kıstasının tamamen terk edilmesi anlamına da gelmemektedir. Nesnellik için ortak bir kıstas arayışı Kant sonrası felsefeyi "korelasyonculuk" düşüncesine götürmüştür. "'Korelasyon' fikrinden şunu anlıyoruz: Sadece düşünce ve varlık arasındaki korelasyona erişimimiz vardır; bu terimlerden birine diğerinden yalıtık bir erişimimiz asla yoktur. Bu şekilde tanımladığımız korelasyonun aşılabilir karakterini savunan her türlü düşünce akımına bundan böyle korelasyonculuk (*correlationisme*) diyeceğiz" (Meillassoux, 2006/2020, s. 7).

Bu düşünce ilişkinin ilişkiye girenler orana temel olduğu ve ilişkinin taraflarını yani özne ve nesneyi ilişkiden bağımsız olarak düşünmenin mümkün olmadığı anlamına gelmektedir. Kant öncesi felsefenin ana konusu ontoloji, temel problemi de tözü bilebilmektir fakat Kant sonrasında bu durum epistemoloji ve korelasyon ikilisine dönüşmüştür.

Transandantal kavramı öncesinde, filozofları keskin bir şekilde düşman kamplara yerleştiren sorulardan biri şuydu: Hakiki/gerçek tözü düşünen kimdir? İdeayı, bireyi ya da atomu mu yoksa Tanrı'yı mı düşünen kişidir filozof ve bu Tanrı hangi Tanrıdır? Kant'tan sonra ve ondan bu yana filozofları kamplara ayıran soru, kimin hakiki tözselliği düşündüğünden çok, en kökensel korelasyonu kimin düşündüğü sorusu oldu. Özne-nesne korelasyonunu mu, noetiko-noematik korelasyonu mu yoksa dil-referans korelasyonunu mu düşünmektedir mesele? Soru artık uygun töz hangisidir sorusu değil, uygun bağılılaşık (*correlat*) hangisidir sorusu haline gelmiştir (Meillassoux, 2006/2020, s. 8).

Nesnelerin ikincil niteliklerine dair açıklamalar korelasyonel felsefe için sorun olmasa da birincil niteliklerine yani algılayandan bağımsız hallerine dair açıklamalar sorunlu kabul edilmektedir. Buna karşılık bugün insanın ortaya çıkış tarihi, yeryüzünün oluşum tarihi ve yıldızların hatta evrenin yaşına dair kesin bilgilerimiz var. Bu da bize korelasyonel bilgiden başka bir bilginin de var olduğunu göstermektedir. Bu noktada Meillassoux iki kavram önermektedir: “evveliyat” ve “arkhe-fosil” ya da “fosil-madde”.

Kavramlarımızın anlamlarını sabitleyelim: İnsan türünün ortaya çıkmasından önceki tüm gerçekliğe (veya hatta yeryüzü üzerinde yaşam denebilecek bütün formların öncesine) evveliyat adını veriyoruz. Geçmiş yaşamların izlerine işaret eden, adına fosil dediğimiz delillerden farklı olarak, yeryüzü yaşamından önceki bir gerçekliğin, yani evveliyattaki bir olayın varlığına işaret eden delillere arkhe-fosil veya fosil-madde adını veriyoruz. Bir arkhe-fosil öyleyse evveliyattaki bir fenomeni tahmin etmemizi sağlayan deneyin yapılmasında temel alınan “dayanak maddeyi” tarif eder. Örneğin radyoaktif bozulma hızını bildiğimiz bir izotop veya bir yıldızla ait olup onun oluşum tarihiyle ilgili bilgi vermeye elverişli bir ışık emisyonu bir arkhe-fosildir (Meillassoux, 2006/2020, s. 14).

Meillassoux, Descartes ve Kant arasındaki karşıtlığa dikkat çekiyor ve günümüz korelasyoncu düşüncesini damgalayan Kant etkisine karşı Descartesçi bir çıkış arıyor. Descartesçi biri birincil niteliklerin nesnede olduğunu kabul ettiği için nesnenin insandan bağımsız olarak kavranmasının da mümkün olduğunu, yani arkhe-fosilin gerçekçi yorumunun mümkün olduğunu düşünmektedir. Arkhe-fosilden üretilecek gerçekçi tezler şu şekilde olacaktır:

(...) [V]arlık ile beliriş (*manifestation*) eş kapsamlı olmadığı, çünkü geçmişte hiç kimseye belirmeyen olayların meydana geldiği; olan'ın, zamanda, olanın belirişini öncelediği; belirişin kendisinin zamanda ve mekânda tezahür ettiği (*apparaître*) -ve bu bakımdan belirişin, bir dünyanın verilişi (*donation*) olmadığı fakat daha çok kendisinin dünya-ıç bir olay olduğu; dahası bu olayın tarihlendirilebildiği; o halde, düşüncenin hem belirişin varlıkta ortaya çıkışını (*emergence*) düşünebildiği hem de belirışten önce bir varlığı, bir zamanı düşünebildiği; fosil-maddenin, verilişten önceki bir varlığın şimdide verilişi olduğu; yani arkhe-fosilin, bir varolanın belirişe önceliğini belirttiği (Meillassoux, 2006/2020, s. 20).

Kant sonrası nesnelliğin tanımı bilginin nesnesine uygunluğu değil, bilginin evrenselleştirilmesinin mümkün olup olmadığı, yani başkaları tarafından da test edilip onaylanıp onaylanamayacağı olmuştur (yani öznelerarasılık). Kantçı bir korelasyoncu arkhe-fosil'in gerçekçi yorumuna iki şekilde itiraz edecektir: anlamı ikileme ve geriye yansıtma (*rétrojection*). Anlamı ikilemeye göre arkhe-fosilin varlığı evveliyattan önce var olduğunu göstermemektedir, varlık verilişten önce değildir kendisini verilişten önce olarak vermektedir. Dolayısıyla burada bir ikilik vardır: “Varlık kendini verir (1. durum) ve kendini verilişten önce olarak verir (2. durum)” (Meillassoux, 2006/2020, s. 20). Fosil-malzeme üzerinden evveliyatla ilgili bir deney şimdide geçen ve evrenselleştirilebilir olduğu için doğrudur. Dolayısıyla evveliyatla ilgili beyanın fiili doğruluğuna dair bir şey söylemez.

Başka bir deyişle: Verili fosilin derin anlamını kavramak için (...) evvel geçmişten değil, korelasyonel şimdiden hareket etmek gerekir. Yani geçmişin şimdiden hareketle geriye-yansıtmasını gerçekleştirmemiz gerekir. Bize verili olan, aslında verilişten önceki bir şey değildir; o sadece kendisini o şekilde veren, şimdideki bir veridir (Meillassoux, 2006/2020, s. 22).

Meillassoux'a göre korelasyoncunun bu itirazı, evveliyata dair bir ifadenin nesnel olarak doğru olabileceğini kabul edip aynı zamanda bu ifadenin gönderiminin hiç var olmamış olacağını söylemek gibi bir çelişki taşır. Tutarlı bir korelasyoncu evveliyatla ilgili beyanların tamamının anlamsız olduğunu bilim insanlarına söylemelidir. Meillassoux'nun evveliyat ve arkhe-fosili felsefi bir problem olarak sunmasının temel amacı Kant'tan bu yana görmezden gelinen meseleyi tekrar gündeme getirmektir. Böylece iki yüzyıldır korelasyonel düşüncenin bizi hapsedtiği insan-nesne ikiliğini aşarak kendinden çıkmanın, “kendinde”yi ele geçirmenin ve bizden bağımsız olanın varlığını bilmenin mümkün olup olmadığı sorusunu tekrar düşünmeye çağırmaktır. Bu bağlamda Meillassoux doğrudan düz ontoloji kavramını kullanmasa da nesneleri bilebilmenin imkânını gündeme getirerek düz ontoloji kavramının gelişimine götüren önemli yolu açmıştır.

Graham Harman: Düz Ontolojiden Geri-Çekilmiş Nesnelere

Düz ontoloji düşüncesine bağlılığını birçok yerde vurgulayan Harman, bu fikri özellikle felsefenin nesneleri yok sayan tavrından ve her şeyi salt insan yapımı olgularla sınırlamasından kurtulmak için uygun bir araç olarak gördüğünü belirtir. Harman (2025) felsefenin varlıklardan bir ya da birkaçına ayrıcalık tanımaktansa tüm varlıkları aynı zeminde ele alması gerektiği düşüncesinin düz ontoloji kavramının temeli olduğunu düşünmektedir (s. 25). Onun felsefi düşüncelerine baktığımızda bunun iki şekilde yapıldığını söyleyebiliriz; birincisi “indirgeme”, yani kabaca bir şeyi bir başka şeyle ikame etme; diğeryse insan merkezci düşünmenin bir versiyonu olan “insan erişimi felsefesi”dir.

Felsefenin başlangıcından itibaren nesnelerin, tek teklerin, bilinmeye değer olmadığı düşüncesi de ona eşlik etmiştir. Harman'a göre bu tutumun izleri felsefenin doğuşuna yani Sokrates öncesi döneme kadar takip edilebilir. Sokrates öncesi filozofların “arkhē” arayışları nesnelerin kendisinin değil, onları oluşturan ana unsur neyse ancak onun düşüncenin konusu olmaya değdiği fikridir. Harman'ın (2011b) altını kazma olarak

adlandırdığı ve doğa filozoflarının ilk örneği olarak gösterdiği indirgeme türü her şeyin bir olduğu ve bireysel şeylerin bu bütünün geçici dışavurumlarından ibaret olduğu düşüncesidir (s. 25). Bu asıl kaynak, ilksel bütün, arkhē, madde, oluş olarak farklı tanımlarla karşımıza çıkmaktadır. Bu kaynak ne olursa olsun temelinde yatan düşünce nesnelerin aslında küçük parçalardan oluşmuş karmaşık bir bütün olduğunu, nesnelerin değil de bu temel şeyin gerçek olarak adlandırılmaya uygun olduğu inancıdır (Harman, 2011a, loc.100-138). Harman nadir de olsa modern felsefede de izleri görülen bu felsefe yapma tarzının bir tür indirgeme olduğunu belirtir ve buna “altını kazma” (*undermining*) adını verir. Başlangıcında Descartes’ın bulunduğu modern felsefe artık nesnelerin neyden yapıldığı değil ne yaptığı sorusunu sormaktadır. Felsefe artık nesneyi tözsel bir varlık olarak değil bir bilgi nesnesi olarak ele almakta ve zihne görüldüğü haliyle ilgilenmektedir (Harman, 2017/2020a, s. 57). Harman’ın üstünü kazma (*overmining*) olarak adlandırdığı bu indirgeme türünde nesne diğer şeylerle ilişkisinde ve bu ilişkiler vasıtasıyla dahil olduğu bütün aracılığıyla bilinmektedir. Bu düşüncenin temelinde Heidegger’in ilintisellik düşüncesinin var olduğu söylenebilir. Heidegger bu kavram aracılığıyla nesneyi hem insanla ilişkisinde hem de insan aracılığıyla dahil olduğu bütünde anlamak gerektiğini savunmaktadır. Heidegger sonrası felsefede, Foucault ve Derrida gibi düşünürlerde, şeyleri daima dahil oldukları bütün aracılığıyla anlamlandırma eğiliminin ve nesnenin yitimine yol açan yaklaşımın sürdüğünü görüyoruz. Son olarak Harman (2011a) materyalizmin kullandığı bir indirgeme yöntemi olarak bahsi geçen iki indirgemenin aynı anda kullanılmasıyla oluşan bir indirgeme türü olarak “ikili kazma” (*duomining*) yönteminden de bahsetmektedir (loc.187-227). Bütün bu indirgeme türleri aslında nesnelerin, yani gerçek varlıkların ister onlardan küçük bir ana madde uğruna isterse dahil oldukları bütünsel sistem uğruna görmezden gelinmesi ve kendilerinden daha değerli bir başka varlık aracılığıyla bilinmesi anlamına gelmektedir. Bu da tam olarak nesneler arası bir hiyerarşi yaratmakta ve düz bir ontoloji geliştirmeye engel olmaktadır.

Harman’a göre düz ontoloji düşüncesinin önündeki bir diğer engel ya da bu düşüncenin önemli bir araç olmasının bir diğer sebebi de insan merkezilik düşüncesidir. İnsan merkezilik düşüncesinin aslında nesneleri sadece insanla ilişkisinde bilebildiğimizi savunan üstünü kazmanın ve yine bir üstünü kazma örneği olarak ele almanın mümkün olduğu idealizmin bir ürünü olduğunu söyleyebiliriz. Bu bağlamda Meillassoux’nun korelasyonculuk eleştirisinden etkilendiğini her fırsatta belirten Harman bu düşüncüyü daha da ileri götürmek istemektedir. Çünkü ona göre Meillassoux her ne kadar bu kavramı ortaya atmış ve bir yol açmış olsa da kendisi korelasyonculuktan kurtulamamıştır. Harman’ın (2020b) Meillassoux’nun düşüncesini idealist olarak adlandırdığı dahi olmuştur (s. 26). Korelasyoncu düşüncenin merkezinde insan ve nesne ilişkisinin olması, ontolojinin konularının da bu ikisi arasında yarı yarıya paylaşılması anlamına gelmektedir. Harman bu ayrımı “taksonomik ontoloji” ya da “onto-taksonomi” olarak adlandırmaktadır. Onto-taksonomi temelde insanın dil, akıl gibi özelliklerinden dolayı diğer nesnelerden farklı bir şekilde ele alınması gerektiği düşüncesidir (Young, 2020, s. 49). Buna karşılık Harman ontolojinin konusunun yarısını insanın oluşturmasının

açık bir çelişki olduğunu ve insanın da nesneler arasında bir nesne olarak ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır.

Harman (2011a) korelasyonculuk düşüncesini geliştirerek “insan erişimi felsefesi” ya da kısaca “erişim felsefesi” olarak adlandırdığı kavramı ortaya atmaktadır (loc.853). Erişim felsefesi nesnelerin onlarla kurduğumuz teorik ya da pratik ilişkiden daha fazlası olamayacaklarını, daha fazlası olsalar dahi onları bilmemiz mümkün olmadığı için onlarla ilgilenmenin anlamsız olduğu düşüncesidir. Nesnelerin onlar hakkındaki bilgilerimizden ibaret olduğu düşüncesinin açık bir idealizm olduğunu düşünen Harman’a göre nesnelerin insanla olan ilişkilerinden daha fazlası olduklarını vurgulamak gerçekçi tutum için çok önemlidir. Bu açık Kantçı vurguyu sahiplenen düşünür kendi sistemini insan merkezci olmayan bir Kantçılık olarak tanımlamaktadır. Böylece düz ontoloji düşüncesine ikinci bir yaklaşım eklemektedir:

İlk olarak felsefe, tüm nesneleri tek bir ayrıcalıklı türe indirgemek yerine her tür nesneyle ilgilenmelidir (...). İkincisi, nesneler insan zihnine göründüklerinden daha derindir, ama aynı zamanda birbirleriyle olan ilişkilerinden de daha derindir, dolayısıyla nesneler arasındaki tüm ilişkiler dolaylı veya aracılı olmalıdır (Harman, 2012, s. 4).

Kantçı düşüncenin insan merkezci yapısını aşmak isteyen Harman, nesnelerin sadece insanla olan ilişkide numenal bir yana sahip olmadığını birbirleriyle girdikleri ilişkilerde de “geri-çekilmiş” (*withdrawal*) yapılarını koruduklarını öne sürmektedir. “Bu nedenle, varlık asla insan merkezci, deneyimlenen veya ilişkisel bir şey değildir; sanki tamamen ‘vakumla kapatılmış’ gibi, mutlak ve ilişkisel olmayan bir şekilde diğer her şeyden ‘geri çekilmiş’tir” (Gamble vd., 2019, s. 121). Harman, Heidegger’den devşirdiği bu düşünce aracılığıyla insan-nesne ilişkisinin ayrıcalıklı olduğu fikrine itiraz etmekte ve onun da sıradan bir nesne-nesne ilişkisinden ibaret olduğunu göstermeye çalışmaktadır. İndirgemeye karşı çıkarak bir nesnenin diğer nesneden daha önemli olduğu düşüncesini yıkmaya çalışan Harman, ilişkiden kaçınan, geri çekilmiş varlık anlayışıyla da insanın diğer varlıklar arasında özel bir yeri olduğu fikrine saldırmaktadır.

Manuel DeLanda: Dikeyden Yataya Öbekleşmeler

DeLanda her ne kadar kendi eserlerinde düz ontoloji terimini birkaç yerde kullansa da geliştirdiği “öbekleşme” (*assemblage*) temelli ontolojik yaklaşım bu kavramın temel ilkeleriyle örtüşmektedir. Düz ontoloji, varlıkların aşkın yapılar, sabit özler ya da önsel ontolojik derecelendirmeler üzerinden değerlendirilmesi yerine, her bir varlığın kendi bağlamsal etkilenim gücüne ve ilişkisel kapasitesine dikkat çeker. DeLanda’nın hem doğa bilimlerine hem de toplumsal yapılara ilişkin çözümlemelerinde bu ilke açıkça izlenebilir. Özellikle *A New Philosophy of Society ve Assemblage Theory* isimli eserinde bireylerden uluslara, organizmalardan teknolojik sistemlere kadar her varlık türü, aynı ontolojik düzlemde işleyen çok ölçekli bileşenler olarak ele alınmaktadır. Bu yaklaşımda hiçbir düzey daha “temel” ya da daha “ontolojik olarak ayrıcalıklı” bir konumda yer almaz. Bu yönüyle DeLanda, özcülüğü reddeden, süreçsel ve dışsal ilişkilerle tanımlanan bir ontoloji önererek, düz ontolojinin kavramsal sistematliğini geliştirmektedir. DeLanda’nın bu katkısına ikincil literatürde sıkça değinilir. Örneğin Bryant, *The Democracy of Objects* isimli eserinde

DeLanda'yı açıkça düz ontolojiyi savunan düşünürler arasında konumlandırır. Yine *The Rise of Realism* isimli eserlerinde Harman, DeLanda ile olan düşünsel ayrımını bu noktadan kurar. Harman için varlıklar içkin bir öz taşıırken, DeLanda için varlıklar ilişkiler ağı içinde anlam kazanan dinamik unsurlar, yani öbekleşmelerdir. DeLanda'nın düz ontolojisi, bu anlamda Graham Harman'ın nesne yönelimli ontolojisinden ayrılır. Harman her ne kadar düz ontolojiye başvuruyor gibi görünse de onun nesne anlayışı özsel ve içkin, kapalı bir varlık fikrine yaslanır. DeLanda ise varlığı dışsal ilişkiler yoluyla tanımladığı için, düz ontolojiyi varlıkların eşitliği ve aynı zamanda etkileşimlerin açıklanabilirliği üzerinden düşünür. Varlıklar, ancak birbirleriyle temas ettikleri ölçüde anlam kazanır. DeLanda'ya göre bir öbekleşme, farklı bileşenlerin dışsal ilişkilerle bir araya gelerek oluşturduğu geçici bir birlikteliktir. Bu birliktelik ne indirgenebilir bir öz taşır ne de aşkın bir yapı tarafından belirlenir. Her bileşen, farklı öbekleşmelerde yer alabilir, farklı etkilenim kapasiteleriyle işlem görebilir ve bu nedenle sabit bir anlam taşımaz.

Bir öbekleşme nedir? Çeşitli heterojen terimlerden oluşan ve bunlar arasında çağlar, cinsiyetler ve rejimler – farklı doğalar boyunca – bağlantılar kuran, ilişkiler oluşturan bir çokluktur. Bu nedenle, öbekleşmenin tek birliği, bir birlikte işleyiş birliğidir: bir simbiyozdur, bir 'sempati'dir. Önemli olan asla soybağları değil, ittifaklar, alışimlardır; bunlar ardılıklar, soy çizgileri değil, bulaşıcı hastalıklar, salgınlar, rüzgârdır (Deleuze ve Parnet, 1977/2002, s. 69).

DeLanda öbekleşme kavramını, Deleuze ve Guattari'nin görüşlerinden ilhamla, onların "*agencement*" kavramından almaktadır. "*Agencement*" Fransızca; düzenlemek, bir araya getirmek anlamındaki "*agencer*" fiilinden türemiş olsa da Deleuze ve Guattari'nin bu kavrama yüklediği anlam, gündelik kullanımdan çok daha fazlasıdır. *Agencement*; insanlar, nesneler, söylemler, arzular, makineler, organlar gibi farklı öğelerin bir araya gelerek geçici, açık uçlu, üretken bir bütün oluşturma biçimidir. Bu bütün karşımıza sabit ya da özsel olarak çıkmaz, aksine daima hareket halindedir, çoğuldur ve dönüşkendir (Deleuze ve Guattari, 1998, ss. 13-25). DeLanda, Deleuze ve Guattari'nin *agencement* kavramını felsefe geleneğinde yeniden yorumlarken, bu terimi "*assemblage*" olarak kullanmayı tercih eder. *Assemblage* kavramı hem Fransızcada hem de İngilizcede önceden var olan öğelerin farklı biçimlerde birleştirilerek son bir ürünle sonuçlanmasını ifade etmektedir (Nail, 2017, ss. 21-37). DeLanda'nın amacı, Deleuze'ün çokluk, oluş ve fark temelinde geliştirdiği ontolojiyi daha sistematik, analitik ve özellikle toplumsal bilimlerle uyumlu bir çerçevede ele almaktır. DeLanda'ya göre bir *assemblage* ya da öbekleşme, özsel birliği olmayan, heterojen unsurların belli bir bağlamda ve geçici bir şekilde bir araya gelerek oluşturduğu ilişkisel bütündür. Her bir öbekleşme, içkin güç ilişkileri, tarihsel bağlamlar ve maddi-söylemsel unsurların karşılaşmasından doğar. Böylece bir birey, bir şirket, bir şehir hatta bir sosyal hareket bile birer öbekleşme olarak düşünülebilir çünkü hepsi, farklı ölçeklerdeki unsurların düzenleniş biçimidir.

Benzer şekilde DeLanda'nın düz ontoloji anlayışını Deleuze'ün içkinlik felsefesine ve özellikle de *A Thousand Plateaus*'ta Guattari ile birlikte geliştirdiği "*rizom*" kavramına dayandırabiliriz. DeLanda'nın yaklaşımı, doğrudan Deleuze'ün klasik felsefenin aşkınlık ilkesine karşı oluşturduğu, içkinlik ve çokluk

(*multiplicity*) düşüncesinden beslenmektedir. Bu içkinlik düzlemi her şeyin kendi bağlamı içinde etkilenme ve fark üretme kapasitesine göre var olduğu yatay ve rizomatik bir yapı sunar. Bu yapı varlıkları, merkezden çevreye yayılan bir hiyerarşide sergilemek yerine yatay dağılım gösteren, merkezsiz ve çoklu ilişkiler ağı biçiminde serimler. Deleuze'e göre içkinlik düzlemi, her türlü aşkın yapının dışında, varlığın kendi kendini ürettiği ve fark ürettiği merkezsiz bir alandır. Bu düzlemde varlıklar sabit yapılar yerine, ilişkisel kuvvetlerden ve farklılaşma süreçlerinden oluşur. Deleuze ve Guattari (1980/1987) *rizomu* şu sözlerle tanımlarlar: "Bir *rizom*, merkezi olmayan, hiyerarşik olmayan ve çok girişli ve çıkışlı bir yapıdır; herhangi bir noktası başka bir noktaya bağlanabilir" (s. 21). Deleuze'e göre bir *rizom* ne bir kök sistemine ne de bir gövdeye sahiptir; her noktası başka bir noktaya bağlanabilir, her birim yeni bir açılım yaratabilir. Bu yataylık ve merkezsizlik, çağdaş felsefedeki düz ontoloji anlayışının öncülü olarak görülebilir. DeLanda, *rizomun* yatay, çoklu ve merkezsiz yapısını alır ve bunu "öbekleşme teorisi" ile bilimsel ve toplumsal analizlerde kullanılabilecek somut bir ontolojik çerçeveye dönüştürür. "Öbekleşmeler, özellikleri parçalar arasındaki etkileşimlerden ortaya çıkan bütündür. Bu parçalar belirli bir özerkliğe sahiptir, böylece öbekleşmeler bir düzey hiyerarşisine veya parçalarının özelliklerine indirgenmez" (DeLanda, 2019, s. 10).

DeLanda'ya göre bir şehir fiziksel yapılar ve insan topluluklarının yanı sıra tarihsel deneyimlerin, çevre koşullarının, gelişen teknolojinin de bir araya gelişidir. Bu bağlamda pek çok unsurun bulunduğu şehir yapılanmalarını DeLanda, sabit bir öz ya da kimlikten ziyade, bir süreç ve ilişkisellik içindeki öbekleşmeler olarak okur. Düz ontoloji, bu türden öbekleşmelerin hiçbirinin diğerine göre daha az ya da daha çok "gerçek" olmadığını kabul eder. Bir insan organizması da bir virüs de bir algoritma da ya da bir iklim sistemi de ontolojik olarak aynı düzlemde ele alınmalıdır zira her biri kendi etkilenim gücüyle var olur ve başkalarını etkileme kapasitesine sahiptir.

Levi Bryant: Düz Ontolojinin Dört İlkesi

Düz ontoloji kavramını en çok sahiplenen ve ona detaylı bir tanım vermek isteyen isim Bryant'tır. *The Democracy of Objects* kitabında Bryant kendisine ait "ontikoloji" (*onticology*) ve "nesnelerin demokrasisi" kavramlarını geliştirmektedir. Nesnelere dair soruyu epistemolojik çerçeveden kurtarmak isteyen Bryant (2011) "nesneleri nasıl bildiğimiz sorusunu", "nesneler nedir" sorusuyla değiştirmek istemektedir (s.18). Harman'la benzer şekilde nesnelerin onlara erişimimize indirgenemeyeceğini vurgulayan düşünür, nesneye erişimimizin sınırlı olsa bile hala ona dair söyleyecek çok fazla şeyimiz olduğunu öne sürmektedir. Dolayısıyla onun girişimi nesneyi kendi halinde düşünmeye yöneliktir ve nesnelerin demokrasisi kavramıyla da bunu kastetmektedir (Bryant, 2011, s. 19). Bu bağlamda ontikoloji de insanın ayrıcalıklı olmadığını ve onun da diğerlerinin arasında kendi özel güçleri ve kapasiteleri olan nesnelerden biri olduğunu ve sadece bir tür nesne olduğunu vurgulamaktadır (Bryant, 2011, s. 20).

Giriş kısmında da çok kısaca değinildiği üzere birinci tez bir tür varlığın diğerlerinin kökeni ya da diğerlerine oranla ayrıcalıklı olamayacağına dairdir. Bu ilk bakışta Harman'ın altını kazma ve üstünü kazma olarak adlandırdığı indirgeme türlerine dair eleştirisine benzemektedir fakat Bryant (2011) bu köken

eleştirisini Lacan'ın cinsiyetlendirme grafikleri aracılığıyla temellendirmektedir (ss. 249-270). Nesnenin dişilik ve pasiflikle özdeşleştirildiği klasik ontolojik görüşleri eleştirmek için Lacan'dan yararlanan Bryant, nesnenin aktif yapısını da vurgulamaktadır.

Bryant düz ontolojinin ikinci tezi, yani dünyanın var olmadığı tezinin yeni ontoloji düşünürleri bağlamında en çok Bruno Latour'un kolektif (*collective*) kavramıyla ilintili olsa da Timothy Morton, Alain Badiou, Deleuze ve Guattari gibi isimlerle de ilişkilendirilebileceğini belirtmektedir. Toplumu modernizmin dayattığı yapay bir kavram olarak ele alan Latour (1999) bunun yerine insan ve insan olmayanların bir araya gelmesiyle oluşan kolektif kavramını yerleştirmek istemektedir (s. 304). Bir birleşğin bitmiş sabit hayalini anlatan toplum kavramı yerine Latour süreçlerin canlılığını vurgulayan kolektif kavramını tercih etmektedir. Düz ontoloji fikri de benzer şekilde tüm nesneleri içine alacak bir süper nesnenin varlığına karşı çıkmaktadır.

Düz ontoloji düşüncesinin üçüncü ana tezi Bryant'ın doğrudan Harman'dan aldığı ve özne-nesne ilişkisinin tüm ontolojik ilişkilerin merkezi olarak ele alınmaması gerektiğini dile getiren tezdur. Harman özne-nesne ilişkisinin pekâlâ nesne-nesne ilişkisine oranla daha karmaşık ve daha ilgi çekici olabileceğini söylemekle birlikte özne-nesne ilişkisini ontolojinin merkezine yerleştirmenin ontoloji düşüncesiyle çelişkili olduğunu vurgulamaktadır. Bu düşünce Harman tarafından düz ontoloji ile ilişkilendirilerek kullanılsa da temelinde Meillassoux'un korelasyonculuk eleştirisinin bulunduğunu da belirtmek gerekmektedir. Düz ontolojinin dördüncü ilkesi, teorik bir yaklaşımdan ziyade pratik bir tavsiye niteliğindedir. Bu ilke, yapay ya da doğal, sembolik ya da fiziksel her nesnenin ontolojik statüsünün aynı kabul edilmesine yöneliktir. Buna göre hiçbir nesnenin diğerlerine oranla bir ayrıcalığı yoktur ve olamaz.

Bryant'ın anladığı anlamda düz ontolojinin iki temel iddiası vardır. Bunlardan ilki insanlar varlığın merkezi değildir, varolanlardan biridir, ikincisi nesneler kendi başlarına varolmaktadırlar ve öznenin karşıt kutbu değildirler. Bryant (2011) bu iki temel iddianın temelini oluşturduğu ontikoloji düşüncesinin düz ontolojinin dört tezinde doruğa ulaştığını düşünmektedir (s. 289). Bryant (2011) buna düz ontolojinin tüm nesnelerin eşit şekilde katkıda bulunduğu değil, tüm nesnelerin eşit şekilde var olduğu tezi olduğunu eklemekte ve düz ontolojinin reddettiği şeyin, herhangi bir nesnenin başka bir nesnenin salt inşası olarak silinmesi olduğunu vurgulamaktadır (s. 290).

SONUÇ

Düz ontoloji temelde tüm varlıkların aynı ontolojik düzlemde bulunduğunu ve hiçbirinin varlık bakımından diğerlerine göre öncelikli ya da daha gerçek olmadığını savunan bir felsefi yaklaşımdır. Hiçbir varlık bir diğerinden daha "gerçek", daha "temel" ya da daha "ayrıcalıklı" değildir ve ontoloji de varlıkları bu ilkeye dayanarak ele almalıdır. Buna göre ele alınan ister taş ister atom ister düşünce isterse bir şirket olsun tüm varlıklar aynı ontolojik statüye sahip olmak zorundadırlar. Düz ontoloji salt bu argümanı dahi özne-nesne, doğa-kültür, canlı-cansız gibi başlangıcından beri felsefeye eşlik eden ikiliklere meydan okuduğundan ve bunlara karşı yeni bir felsefe yapma tarzı geliştirilmesini teşvik ettiğinden ötürü değerlidir. Bu anlayış

aracılığıyla düz ontoloji felsefeyi insan-merkezci olmayan bir anlayışla yeniden inşa ve başlangıçtan itibaren gerilimli bir ilişkisi olan nesneleri gerektiği şekilde ele almaya çağırmaktadır.

Meillassoux tam da bu noktada, kendisi felsefesini düz ontoloji olarak adlandırmasa da önemli bir figür olarak karşımıza çıkmaktadır. Modernizm sonrası Batı felsefesi her ne kadar insanın ayrıcalıklı konumunun bir eleştirisini sunmak amacıyla hümanizm ve modernizm kavramlarıyla yüzleşmeye çalışsa da yeni ontoloji düşünürleri bu hesaplamanın başaramadığını düşünmektedir. Bu eleştirinin merkezinde de Meillassoux'nun felsefede korelasyonculuk düşüncesinin aşamadığı argümanı yer almaktadır. Her ne kadar Meillassoux korelasyon düşüncesini aşmak istese de özellikle Harman'ın eleştirilerinin de işaret ettiği üzere nesnenin düşünceden bağımsız yapısını vurgulamak bağlamında realist bir tavır geliştirememiştir (Harman, 2020b, s. 26). Zaten Meillassoux'un kendisinin de belirttiği üzere korelasyoncu düşüncenin kazanımlarını yok sayıp eleştiri öncesine dönmek gibi bir niyeti yoktur. Korelasyonculuğu korelasyonel düşüncenin içerisinden yenmek istemektedir. Bu da insanı ve insan nesne ilişkisini diğer nesnelere oranla farklı bir yere koyduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, Meillassoux'nun insan düşüncesinin sınırlarını aşamayarak nesneyi insanın onun hakkında bildiklerine indirgediği ve nihayetinde idealist bir tutumu sürdürdüğü söylenebilir.

Buna oranla Harman'ın felsefesi düz ontoloji düşüncesine daha yakındır. Harman, Meillassoux'nun korelasyonculuğa yönelttiği eleştiriye nesnelerin insan düşüncesinden bağımsız varlıklarının, yani kendinde hallerinin, vurgulanmasıyla birleştirmiştir. Ona göre nesnelerin bu geri çekilmiş yapılarının vurgulanması gerçekçi tutumun ayrılmaz bir parçası olmak zorundadır. Fakat onun düz ontoloji görüşü de nesnenin dörtlü yapısında yer alan duyuşal nesne ve duyuşal nitelikler ayrımı yüzünden çokça eleştirilmiştir (Boysen, 2018; Brassier, 2014; Cole, 2015). Harman'ın nesne yönelimli ontoloji düşüncesinin temeline yerleştirdiği nesnenin dörtlü yapısı düşüncesine göre nesneler temelde “gerçek nesne” ve “duyuşal nesne” olarak ikiye ayrılmaktadır. Gerçek nesneler var olmak için insana ihtiyaç duymayan nesneleri ifade etmek için kullanılırken duyuşal nesneler ancak insan dolayımı sayesinde var olan nesneleri anlatmak için kullanılmaktadır. Sonrasında Harman bu iki tür nesne için tekrar bir ikili ayırım yapılmasını önermektedir: “gerçek nitelikler” ve “duyuşal nitelikler”. Burada da gerçek nitelikler yine nesnenin var olmak için insana ihtiyaç duymayan nitelikleri olarak tanımlanırken, duyuşal niteliklerin var olması ise insanın varlığına bağlıdır. Harman tarafından ontolojinin merkezine yerleştirilen bu dörtlü ayırım duyuşal nesneler ve niteliklere ayırdığı yer dolayısıyla eleştirilmektedir. Bunlar temelde insan olmaksızın var olması mümkün olmayan şeylerdir ve düz ontoloji düşüncesiyle uyumamaktadır. Harman insan-nesne ilişkisini temel alan insan-merkezci felsefi düşünceleri eleştirirken ontolojinin yarısını insanın oluşturmasının açık bir çelişki olduğunu söylemektedir fakat bahsi geçen gerçek duyuşal ayrımı da onun düşüncesini benzer bir pozisyona sürüklemektedir. Harman bu sorunun farkında olmakla birlikte duyuşal nesneleri ve duyuşal nitelikleri terk etmeye gönüllü değildir. Bu sebeple o düz ontolojiyi daha ziyade ontolojinin başlangıcında takınılması gereken bir tavır olarak değerlendirmektedir. Kendi ifadesiyle:

(...) Benim için düz ontoloji, gerçekliğin nasıl tabakalaştığına dair mevcut önyargıları ortadan kaldırmak için bir başlangıç noktasıdır. Düzlük kendi başına bir erdem olarak görülmez ve bu nedenle, bir yandan gerçek ve duyusal olan ile diğer yandan nesneler ve nitelikler arasındaki temel ayrımları ortaya koymam çok uzun sürmez” (Harman, 2025, s. 27).

Harman’ın düz ontoloji kavramını bir tutum olarak ele alması onun düşüncesinin de düz ontoloji için uygun olmadığını göstermektedir.

Bryant yukarıda ele alınan isimler arasında düz ontoloji kavramını en fazla sahiplenen isim olarak karşımıza çıkmaktadır. Nesnelerin insandan bağımsız kendinde hallerinin bilinebileceğini düşünen Bryant “düz ontoloji” ve “nesnelerin demokrasisi” kavramlarını bunu vurgulamak için kullanmaktadır. Bununla beraber Bryant’ın düz ontoloji anlayışı da bütün nesneleri aynı şekilde ele almamız için bir çağrıdan veya herhangi bir nesnenin ayrıcalıklı olamayacağına dair bir vurgudan öteye gidememektedir. Bu makalede öne süreceğimiz temel iddia, düz ontoloji gibi bir kavramın ciddiye alınması için salt bir tutum olmaktan öteye gidilmesi gerektiğidir. Düz ontoloji sadece nesnelerin aynı değerde olduğunu söylemekle ya da insan yapımı varlıklara verilen önemi eleştirmekle sınırlayamaz kendini. Böyle bir girişimin önündeki ilk görev, varlığı insana bağlı olan ve insandan bağımsız nesneler ayrımını ortadan kaldırmaktır. Bu da ancak insan ile insan olmayanları ele almaya yarayacak ortak bir yöntemin ya da kavrayışın ortaya koyulmasıyla gerçekleştirilebilir. Bu noktada DeLanda her ne kadar kendisi düz ontoloji kavramına fazlasıyla odaklanan bir isim olmasa da diğerleri arasında dikkat çekmektedir.

DeLanda (1997/2006) *Çizgisel Olmayan Tarih* kitabında tarihselliğin insan ve insan olmayanların paylaştığı ortak şey olduğunu göstererek bu ikisi arasındaki farkın kapanmasına yönelik önemli bir adım atmıştır (s. 59). Ona göre maddenin, mikro organizmaların, okyanus akıntılarının, dilin, her şeyin bir tarihi vardır ve bir şeyi anlamak onun tarihini anlamaktır aslında. Bu noktada elbette en büyük itiraz insanın nesnelerden çok daha farklı, kompleks bir varlık olduğu argümanı olacaktır. Buna da insanın dilsel kapasitesi ya da şehirler gibi doğadaki herhangi bir şeyle karşılaştırılamayacak karmaşıklıkta yapılar ortaya koymuş olması kanıt olarak gösterilecektir. DeLanda buna kentlerin gelişimine dair alternatif bir okuma geliştirerek karşılık vermektedir. Kentleri de diğer her şey gibi bir öbekleşme olarak ele alan DeLanda jeolojik, biyolojik ve dilsel olarak adlandırdığı üç maddi döneme ayırır. İnsanlık tarihi için önemli olan bu üç döneme odaklanan DeLanda (1997/2006) bunların temelde faz değişimleri olarak okunabileceğini ve tarihin nesnenin hâl değişimlerine fazlasıyla benzediğini göstermektedir (s. 14). İnsanlık tarihinin de tıpkı suyun katı, sıvı ve gaz fazları gibi dünyanın jeolojik, biyolojik ve dilsel fazları da evrimsel bir ilerlemeyi değil, farklı faz durumlarını göstermektedir. Tüm bunlar DeLanda’ya (1997/2006) göre farklı malzeme birikimlerinin yarattığı farklı türde etkileşimler ve birlikte yaşam tarzlarından ibarettir (s. 24). Nehirlerin, taşların, mikro organizmaların ve dillerin yaşayan madde-enerjinin farklı dışavurumları olduğunu düşünen DeLanda’ya göre insanlık tarihini de bu dışavurumun bir uzantısı olarak ele almak mümkündür. *Çizgisel Olmayan Tarih* eserinde kentlerin tarihi üzerinden bunun başarılı bir örneğini veren filozof, düz ontolojinin kullanımına dair de güçlü bir örnek

sunmaktadır. Böylece DeLanda insanın diğer varlıklar arasında özel bir varlık olduğu fikrine önemli bir saldırı gerçekleştirmekte, onun ayrıcalıklı konumunu sarsmakta ve kültür ürünleri de dahil insana dair şeylerin de fizik ve biyoloji gibi ele alınmasının mümkün olduğunu göstererek düz ontoloji için en önemli adımı atmaktadır.

Düz ontoloji, bu anlamda sadece spekülative realizmin iç tartışmalarında değil, aynı zamanda hümanist geleneğin çözülüşüyle belirlenen “neo” dönemde düşünmenin aldığı yeni biçimlerde de merkezi bir rol üstlenir. Hümanizmin insanı varlığın ölçütü haline getiren geleneği, yerini insanı da varlıkların çoklu düzeni içinde konumlandıran yeni bir ontolojiye bırakmaktadır. “Neo” bu bağlamda geçmişin tekrarından ziyade, insanın merkezden çekilmesiyle birlikte açığa çıkan düzleşmiş bir varlık anlayışının adıdır. Bu yeni ontolojik duyarlılık, artık düşüncenin insandan öteye, varlığın kendisine doğru genişlemesini, yani insan-sonrası bir kavrayışın olanaklarını gündeme getirir. Düz ontoloji bu yönüyle, hümanist düşüncenin krizinden doğan “neo” çağın ontolojik ifadesi olarak okunabilir.

Sonuç olarak düz ontoloji tartışmaları hem insan-merkezci felsefi geleneklerin aşılması için hem çağdaş düşüncenin karşı karşıya olduğu kavramsal ve yöntemsel tıkanıklıkları aşmak için verimli bir zemin sunmaktadır. Ancak bu potansiyelin hayata geçirilebilmesi, düz ontolojinin salt bir eşitlik söylemi ya da başlangıç tavrı olmaktan çıkarılarak, insan ve insan-olmayan varlıkları ortak bir ontolojik çerçevede kavrayabilecek tutarlı bir yöntemle desteklenmesine bağlıdır. Meillassoux, Harman, DeLanda ve Bryant’ın katkıları bu yönde önemli açılımlar sağlasa da özellikle DeLanda’nın öbekleşme kuramı, varlıklar arası hiyerarşileri ortadan kaldırma ve ontolojiyi ilişkisel, çok ölçekli bir yapıda yeniden düşünme imkânı sunması bakımından diğer yaklaşımlara kıyasla daha işlevsel görünmektedir. Bu nedenle düz ontolojinin gelecekteki kuramsal gelişimi, DeLanda’nın sunduğu ilişkisel ve süreçsel perspektifi merkeze alan, fakat diğer düşünürlerin eleştirilerini de göz ardı etmeyen bütüncül bir yaklaşım doğrultusunda ilerlemesi önerilmektedir.

Yazar Beyanı | Author's Declaration

Mali Destek | Atıf Şekli: Öner Güler ve Ezgi Deniz Feslioğlu, bu çalışmanın araştırılması, yazarlığı veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır. | Öner Güler and Ezgi Deniz Feslioğlu has not received any financial support for the research, authorship, or publication of this study.

Yazarların Katkıları | Authors's Contributions: Bu makale Öner Güler ve Ezgi Deniz Feslioğlu tarafından tek başına hazırlanmıştır. | This article was prepared by Öner Güler and Ezgi Deniz Feslioğlu alone.

Çıkar Çatışması/Ortak Çıkar Beyanı | The Declaration of Conflict of Interest/Common Interest: Öner Güler ve Ezgi Deniz Feslioğlu tarafından herhangi bir çıkar çatışması veya ortak çıkar beyan edilmemiştir. | No conflict of interest or common interest has been declared by Öner Güler and Ezgi Deniz Feslioğlu.

Etik Kurul Onayı Beyanı | The Declaration of Ethics Committee Approval: Çalışmanın herhangi bir etik kurul onayı veya özel bir izne ihtiyacı yoktur. | The study doesn't need any ethics committee approval or any special permission.

Araştırma ve Yayın Etiği Bildirgesi | The Declaration of Research and Publication Ethics: Öner Güler ve Ezgi Deniz Feslioğlu, makalenin tüm süreçlerinde ViraVerita E-Dergi'nin bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyduğunu ve verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığını, karşılaşılabilecek tüm etik ihlallerde ViraVerita E-Dergi'nin ve editör kurulunun hiçbir sorumluluğunun olmadığını ve bu çalışmanın ViraVerita E-Dergi'den başka hiçbir akademik yayın ortamında değerlendirilmediğini beyan etmektedir. | Öner Güler and Ezgi Deniz Feslioğlu declare that the complies with the scientific, ethical, and quotation rules of ViraVerita E-Journal in all processes of the paper and that they do not make any falsification of the data collected. In addition, their declare that ViraVerita E-Journal and its editorial board have no responsibility for any ethical violations that may be encountered, and that this study has not been evaluated or published in any academic publication environment other than ViraVerita E-Journal.

KAYNAKÇA

- Bhaskar, R. (2008). *A realist theory of science* (1. baskı). Routledge.
- Boysen, B. (2018). The embarrassment of being human: A critique of new materialism and object-oriented ontology. *Orbis Litterarum*, 73(3), 225-242. <https://doi.org/10.1111/oli.12174>
- Brassier, R. (2014). Deleveling: Against flat ontologies. C. van Dijk, E. van der Graaf, M. den Haan, R. de Jong, C. Roodenburg, D. Til, ve Waal Deva (Ed.), *Under Influence—Philosophical Festival Drift* (ss. 65-80) içinde. Omnia.
- Bryant, L. R. (2011). *The democracy of objects* (1. baskı). Open Humanities Press.
- Cole, A. (2015). *Those obscure objects of desire*. Artforum International. <https://www.artforum.com/features/the-uses-and-abuses-of-object-oriented-ontology-and-speculative-realism-andrew-cole-224299/>
- DeLanda, M. (2006). *Çizgisel olmayan tarih: Bin yılın öyküsü* (1. baskı). (E. Kılıç, Çev.). Metis Yayınları. (Özgün eser basım 1997)
- DeLanda, M. (2019). *A new philosophy of society: Assemblage theory and social complexity* (1. baskı). Bloomsbury Publishing.
- Deleuze, G. ve Guattari, F. (1987). *A thousand plateaus: Capitalism and schizophrenia* (1. baskı). (B. Massumi, Çev.). University of Minnesota Press. (Özgün eser basım 1980)
- Deleuze, G. ve Guattari, F. (1998). *Mille plateaux: Capitalisme et schizophrénie* 2. Les Éditions de Minuit.
- Deleuze, G. ve Parnet, C. (2002). *Dialogues II* (9. baskı). (H. Tomlinson ve B. Habberjam, Çev.). Columbia University Press. (Özgün eser basım 1977)
- Descartes, R. (1997). *Felsefenin ilkeleri* (1. baskı). (Mehmet Karasan, Çev.). Milli Eğitim Basımevi. (Özgün eser basım 1644)
- Gamble, C. N., Hanan, J. S. ve Nail, T. (2019). What is new materialism? Angelaki - *Journal of the Theoretical Humanities*, 24(6), 111-134. <https://doi.org/10.1080/0969725X.2019.1684704>
- Harman, G. (2011a). *The quadruple object* (1. baskı). Zero Books. (Kindle).
- Harman, G. (2011b). On the undermining of objects: Grant, Bruno, and radical philosophy. L. Bryant, N. Srnicek and G. Harman (Ed.), *The speculative turn: Continental materialism and realism* (ss. 21-40) içinde. Repress.
- Harman, G. (2012). *The third table* (No. 085) (2. baskı). Hatje Cantz.
- Harman, G. (2020a). *Nesne yönelimli ontoloji* (1. baskı). (O. Karayemiş, Çev.). Tellekt Yayınları. (Özgün eser basım 2017)
- Harman, G. (2020b). *Skirmishes* (1. baskı). Punctum Books.
- Harman, G. (2025). Speculative realism and flat ontology. C. Johns ve H. Bensusan (Ed.), *After speculative realism* (ss. 25-49) içinde. Bloomsbury.
- Harman, G. ve DeLanda, M. (2017). *The rise of realism* (1. baskı). Polity Press.
- Heidegger, M. (2019). *Varlık ve zaman* (3. baskı). (K. H. Ökten, Çev.). Alfa Yayınları. (Özgün eser basım 2006)
- Latour, B. (1999). *Pandora's hope* (1. baskı). Harvard University Press.
- Locke, J. (2013). *İnsan anlığı üzerine bir deneme* (1. Baskı). (Vehbi Hacıkadıroğlu, Çev.). Kabalıcı Yayıncılık. (Özgün eser basım 1689)
- Meillassoux, Q. (2020). *Sonluluğun sonrası* (1. baskı). (K. Kahveci, Çev.). Türkiye İş Bankası Yayınları. (Özgün eser basım 2006)
- Meillassoux, Q. (2022). *Spekülatif materyalizm: Varlık, zaman, adalet, din, bilim* (1. baskı). (K. Kahveci Çev.). Pinhan Yayıncılık.

- Nail, T. (2017). What is an assemblage? *SubStance*, 46(1), 21-37. <https://doi.org/10.3368/ss.46.1.21>
- Nail, T. (2021). *Teory of the object* (1. baskı). Edinburg University Press.
- Yılmaz, E. (2013). [Iain D. Thomson tarafından yazılan Heidegger: Ontoteoloji/Teknoloji ve eğitim politikaları (H. Arslan, Çev.) isimli kitabın incelenmesi]. *Dîvân: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, (1), 187-193.
- Young, N. (2020). On correlationism and the philosophy of (human) access: Meillassoux and Harman. *Open Philosophy*, 3(1), 42-52. <https://doi.org/10.1515/opphil-2020-0003>